

มหาตมา คานธี: การพิสูจน์ความจริงบนเส้นทางแห่งสันติ
ด้วยวิธีสัตยาเคราะห์*

Mahatma Gandhi: The Experiments with Truth towards
Peace through Satyagraha

สุรชัย พุดชู^{1*} พระพุทธระกูล พุทธธรรมาธิโต (หลินฺฑู)² พระฉานินิพิทย์ อินฺทจาริ³
สะอาด ภูนาสรณ⁴ และ กษิตติศ นวเสรี⁵

Surachai Phutchu^{1*}, Phra Futrakool Linphu², Phra Chanipit Intachari³,
Saard Poonasron⁴ and Kasidit Nawaseree⁵

¹ คณะศาสนาและปรัชญา สาขาวิชาปรัชญา ศาสนา และวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย

² คณะศึกษาศาสตร์ สาขาวิชาการสอนสังคมศึกษา วิทยาลัยศาสนศาสตร์เฉลิมพระเกียรติกาฬสินธุ์ มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย

³ คณะศึกษาศาสตร์ สาขาวิชาการสอนพระพุทธศาสนา วิทยาลัยศาสนศาสตร์เฉลิมพระเกียรติกาฬสินธุ์ มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย

^{4,5} คณะสังคมศาสตร์ สาขาวิชาการปกครอง วิทยาลัยศาสนศาสตร์เฉลิมพระเกียรติกาฬสินธุ์ มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย

¹ Faculty of Religion and Philosophy (Philosophy Religion and Culture), Mahamakut Buddhist University

² Faculty of Education (Teaching Social Studies), Mahamakut Buddhist University, Kalasin Buddhist College

³ Faculty of Education (Teaching Buddhism), Mahamakut Buddhist University, Kalasin Buddhist College

^{4,5} Faculty of Social Sciences (Government), Mahamakut Buddhist University, Kalasin Buddhist College

* Corresponding Author: sura_chai_1981@hotmail.com

* บทความนี้ปรับปรุงจากการบรรยายพิเศษเรื่อง “Non-violence of Gandhi in Buddhist Views” ที่คณะ
คานธีและสันติศึกษา มหาวิทยาลัยบึงฉวน ประเทศอินเดีย เมื่อวันที่ 13 พฤศจิกายน พ.ศ. 2562

Received: March 10, 2020; Revised: June 24, 2021; Accepted: July 5, 2021

บทคัดย่อ

บทความนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาแนวคิดของมหาตมา คานธี ที่ใช้วิธีสัตยาเคราะห์ อันหมายถึง การยึดถือในความจริงเพื่อเรียกร้องให้เกิดสันติในสังคมอินเดีย คานธีเริ่มใช้วิธีการนี้จากการเรียกร้องความเป็นธรรมให้ชาวอินเดียที่ทำงานในแอฟริกาใต้ เมื่อกลับสู่อินเดีย เขาใช้วิธีการเดียวกันนี้เพื่อเรียกร้องความไม่เป็นธรรมให้แก่ประเทศมาตุภูมิของเขา หลักการของสัตยาเคราะห์มี 3 ประการ คือ 1) การถือว่า พระเป็นเจ้าคือลัทธิ 2) การเข้าถึงลัทธิจะได้ด้วยการยึดหลักอหิงสา และ 3) อหิงสาจะเกิดขึ้นได้ด้วยการอุทิศตนอย่างยิ่งยวด ทั้งสามประการนี้เป็นการพิสูจน์ความจริงของคานธี คือ การเข้าถึงพระเป็นเจ้า ดังนั้น การที่เขาใช้วิธีการสัตยาเคราะห์ต่อสู้กับฝ่ายตรงข้าม จึงเป็นการต่อสู้กับตนเองไปในตัว เพื่อให้ถึงสันติทั้งภายในและภายนอก ภายใน คือ การบรรลุลัทธิของตนเองอันเป็นเสมือนการเข้าถึงพระเป็นเจ้า ภายนอก คือ การบรรลุข้อเรียกร้องความเป็นธรรมแก่ชาวอินเดีย จากที่กล่าวมานี้ จึงเห็นทัศนะของคานธีทั้งชั้นหลักการและปฏิบัติการใน 3 ด้าน ได้แก่ 1) ด้านปรัชญา เป็นแนวคิดทางสายกลางที่เน้นการพัฒนาศักยภาพมนุษย์ โดยเฉพาะการมุ่งเน้นให้บรรลุความเป็นอภิมนุษย์ด้วยการมีศีลธรรมแบบนาย 2) ด้านศาสนา เป็นแนวปฏิบัติที่บูรณาการหลักธรรมทุกศาสนาปฏิบัติด้วยกันอย่างลงตัว นั่นคือ อหิงสา และสามารถเข้าถึงเป้าหมายทางศาสนาได้ด้วยการมีลัทธิ 3) ด้านภาวะผู้นำ วิธีการของคานธีสามารถชักจูงประชาชนให้ปฏิบัติตามโดยสมัครใจ เขาจึงเป็นผู้นำชั้นยอดที่สามารถนำพาคนอื่นให้ไปนำพาคนต่อ ๆ ไปได้ ภาวะผู้นำของคานธีจึงสมกับสมญานามว่ามหาตมา คือ จิตวิญญาณอันยิ่งใหญ่ จากแนวทางที่คานธีได้ต่อสู้ด้วยหลักการของสัตยาเคราะห์ทั้งสามประการดังกล่าว จึงก่อให้เกิดสันติทั้งภายในและภายนอกอย่างแท้จริง

คำสำคัญ: มหาตมะ คานธี การพิสูจน์ความจริง สันติวิธี สัตยาเคราะห์

Abstract

This article has objective to study the concept of Mahatma Gandhi who performs Satyagraha that means firmness in Truth in order to require peace in Indian society. Gandhi has begun to perform this approach to require the fairness for Indian workers in South Africa. When he came back motherland he performs the same struggle as South Africa. The principles of Satyagraha consist of three components are as follows: 1) God is the Truth; 2) the way reached the Truth is Non-violence; and 3) Non-violence will be happened by Self-sacrifice. These principles are the experiments with truth of Gandhi that is the attainment to God. Hence,

Satyagraha which appeals in his struggle movement to opponents is self-struggle as well. It is the attainment of internal and external peace. Internal peace is to face the truth himself which is similar to attain God. Latter one is to meet the requirement for self-rules of Indians. For this reason, Gandhi's ideas are divided into three theories and performances of struggle movement as follow: 1) philosophy: it is a middle way to improve human beings' ability, especially to achieve the superman through master morality; 2) religion: it is a practical way to integrate all religious teachings about non-violence and to obtain the goal of religion by facing the truth; and 3) leadership: his approach can persuade people to follow voluntarily, so he is the super leadership who can lead people to lead others. Therefore, Gandhi's leadership is properly affixed name as "Mahatma," means "Great Soul." From the way that Gandhi has fought with the above principles of Satyagraha, it becomes the true peace, both of internal and external.

Keywords: Mahatma Gandhi, Experiments with Truth, Peace Ways, Satyagraha

บทนำ

ในบรรดานักปฏิวัติสังคมที่ยิ่งใหญ่ โมหันทาส กรัมจันท์ คานธี (Mohandas Karamchand Gandhi) ถือเป็นบุคคลหนึ่งในนั้น ผู้ที่มหาทาสกวีรพินทรนาถ ฐากูร (Rabindranath Tagore) ตั้งสมญาให้ว่า มหาตมา (Mahatma) หมายถึง จิตวิญญาณอันยิ่งใหญ่ (The Great Soul) (Lelyveld, Joseph, 2012: 6) คานธีเกิดวันที่ 2 ตุลาคม พ.ศ. 2412 ถึงแก่กรรมด้วยการถูกลอบสังหาร เมื่อวันที่ 30 มกราคม พ.ศ. 2491 หลังจากที่อยู่ในอินเดียได้รับเอกราชเพียง 5 เดือน สิริอายุ 78 ปี สหประชาชาติกำหนดให้วันที่ 2 ตุลาคมของทุกปี ซึ่งเป็นวันเกิดของเขาเป็นวันไม่ใช้ความรุนแรงของโลกหรือวันอหิงสาโลก (International Day of Non-violence) อย่างไรก็ตาม คานธีได้รับการขนานนามว่าเป็นบิดาแห่งชาวอินเดีย เพราะเป็นผู้นำในการเรียกร้องเอกราชจากการปกครองของอังกฤษจนได้รับเอกราชเมื่อวันที่ 15 สิงหาคม พ.ศ. 2490 (ค.ศ. 1947) ชีวิตและบทบาทหน้าที่ของเขาเป็นที่จดจำของโลกและเป็นตัวอย่างในการดำเนินชีวิตแบบอหิงสาของผู้นำโลกหลายคน

แนวคิดของคานธีที่นำศึกษาเป็นเรื่องของสัตยาเคราะห์ คำนี้ตรงกับภาษาฮินดีว่า Satyagraha ซึ่งมาจากคำว่า Satya (สัตยะ) แปลว่า Truth (ความจริง) กับคำว่า Agraha (อาครหะ) แปลว่า Firmness (ความหนักแน่น ความแน่นอน) (Gandhi, 1968: 107) รวมหมายถึง ความหนักแน่นหรือการยึดถือในความจริง อันเป็นการต่อสู้ตามวิถีแห่งความสัตย์ หลักการนี้เรียกว่า อารยะขัดขืน (Civil Disobedience) หรือการสู้แบบดื้อแพ่ง โดยไม่ใช้กำลังปะทะกับฝ่ายตรงข้าม

แนวคิดสัตยาเคราะห์เริ่มเกิดขึ้นในแอฟริกาใต้ช่วงการเกิดบงกชชูลูในเมืองนาตาล ซึ่งทางการ (รัฐบาลอังกฤษที่ปกครองแอฟริกาใต้ขณะนั้น) ได้เปิดหน่วยอาสาสมัครรักษาดินแดนและรับสมัครชายฉกรรจ์เพื่อปราบชาวชูลู คานธีและชาวอินเดียราว 24 คน รวมกลุ่มตั้งหน่วยพยาบาลขึ้น หน้าที่ของหน่วยพยาบาลของคานธีได้ประสบความสำเร็จในการเยียวยาผู้บาดเจ็บชาวชูลู และทหารฝ่ายรัฐบาล แต่คานธีไม่เห็นด้วยที่การปฏิบัติของชาวชูลูจะถูกตราหน้าว่าเป็นกบฏ เพราะเป็นการกระทำของรัฐบาลฝ่ายเดียว แม้จะมีการกระทบกระทั่งกันบ้างเป็นธรรมดา แต่ชาวชูลูไม่ได้สู้รบกับรัฐบาลแต่อย่างใด เพียงแต่เรียกร้องเกี่ยวกับเรื่องภาษีที่ไม่เป็นธรรมจากรัฐบาล จึงนำไปสู่การขัดขืนไม่ยอมจ่ายภาษี จากเหตุการณ์ครั้งนี้ทำให้คานธีสลดใจและต้องการทำงานรับใช้สังคมมากขึ้น แต่การรับใช้สังคมต้องอุทิศทั้งกายและใจ คานธีจึงครุ่นคิดถึงชีวิตพรหมจรรย์ที่เต็มไปด้วยศักยภาพในการช่วยสังคม ดังคำกล่าวของเขาที่ว่า “กล่าวโดยย่อก็คือ ข้าพเจ้าจะหาความสุขทางเนื้อหนังมังสา และจะหาความสมบูรณ์ทางจิตใจพร้อมกันไป ในขณะที่เดียวกันไม่ได้ ตัวอย่างเช่น ในระหว่างนั้นข้าพเจ้าจะไปรับใช้ชาวชูลูไม่ได้เลย หากภรรยาของข้าพเจ้ามีครรภ์แก่อยู่ การรับใช้ครอบครัวจะขัดกับการรับใช้ประชาชน แต่ถ้าหากดำเนินชีวิตพรหมจรรย์แล้ว ทั้งสองอย่างจะไม่มีอะไรขัดกันเลย” (มหาตมา คานธี, 2562: 476-477) คานธีจึงเริ่มรักษาศีลพรหมจรรย์ตั้งแต่ พ.ศ. 2443 และสามารถสมาทานอย่างจริงจังใน พ.ศ. 2449 ในที่ขณะของคานธีแล้ว “ศีลพรหมจรรย์เริ่มด้วยความอดกลั้นทางกายก่อน แต่ศีลพรหมจรรย์ก็ทำได้หยุดยั้งเพียงกายเท่านั้นไม่ ความสมบูรณ์ของพรหมจรรย์จะเกิดขึ้นได้ก็ต่อเมื่อ แม้จิตใจก็ต้องบรรลุความบริสุทธิ์ด้วยพรหมจรรย์ อันได้แก่ ผู้ปฏิบัติพรหมจรรย์อย่างแท้จริงนั้น แม้จะผันถึงความพึงพอใจทางเนื้อหนังมังสาก็ไม่ได้ และตราบใดที่ยังบรรลุภาวะเช่นนี้ไม่ได้ ตราบนั้นภาระของพรหมจรรย์ ก็ยังหนักอึ้งมิใช่น้อย” (มหาตมา คานธี, 2562: 478)

หลักการของสัตยาเคราะห์

คานธียอมรับว่า แนวคิดสัตยาเคราะห์มีมาก่อนแล้วและไม่ทราบด้วยซ้ำว่าเกิดขึ้นมาตั้งแต่เมื่อไร อย่างไรก็ตาม คานธีอธิบายหลักการของแนวคิดนี้ด้วยคำว่า Passive Resistance (การต่อต้านด้วยการไม่กระทำอะไร) ซึ่งเป็นคำที่เขาพบในการประชุมร่วมกับชาวยุโรปครั้งหนึ่ง แต่คานธีก็เห็นว่า เป็นคำที่มีความหมายแคบเกินไปและคนส่วนใหญ่มักเห็นว่า “เป็นอาวุธของผู้ที่อ่อนแอ มีลักษณะอันเต็มไปด้วยความอาฆาตมาดร้าย และในที่สุดอาจจะแสดงตนออกมาในรูปแบบของการใช้กำลังก็ได้” คานธีจึงคัดค้านการแปลคำว่า Passive Resistance ในความหมายว่า สัตยาเคราะห์ (Satyagraha) (มหาตมา คานธี, 2562: 480) เนื่องจากคำว่า Passive Resistance กับ Satyagraha มีความหมายต่างกัน โดยที่ Satyagraha เป็นการต่อสู้ด้วยจิต

วิญญาณอันบริสุทธิ์ เป็นการต่อสู้ศัตรูอย่างบริสุทธิ์ใจ (Purely Antagonistic Forces) ไม่ใช่การต่อสู้ด้วยอาวุธ ด้วยการทำร้ายร่างกายหรือการต่อสู้อย่างเห็นมิต (Arms or Physical Force or Brute Force) แต่เป็นแนวคิดที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานที่ว่า การชนะศัตรูเป็นการทนทุกข์ของฝ่ายตนเอง (The Conquest of the Adversary by Suffering in One's Own Person) (Gandhi, 1968: 110–111)

คานธีมีความตั้งใจจะปฏิบัติพรหมจรรย์ทั้งทางกาย วาจา ใจและอุทิศเวลาเพื่อการต่อสู้แบบสัตยาเคราะห์ เขาจึงต้องควบคุมพฤติกรรมทางกายด้วยการจำกัดและอดอาหารเพื่อเอาชนะตนเอง เพราะเขาเห็นว่า “ราคะในตัวมนุษย์เราส่วนใหญ่มักจะอยู่ควบคู่กันไปกับความอยากของปากและลิ้น” (มหาตมา คานธี, 2562: 482) เขาจึงเริ่มต้นด้วยการรับประทานผลไม้แทนและเมื่อมีกิเลสติดใจในรสชาติของผลไม้ ก็เริ่มใช้วิธีบรรเทากิเลสด้วยการอดอาหาร หรือไม่ก็รับประทานวันละครั้งในวันที่ไม่ต้องไปทำงาน นอกจากนี้ หากเป็นวันสำคัญทางศาสนาหรือในโอกาสอื่น ก็พร้อมที่จะอดอาหารเสมอ เนื่องจากเขาเห็นว่า “การอดอาหารเป็นอาวุธที่สำคัญที่สุดที่จะช่วยบรรเทาหรือเพิ่มพูนกิเลส” (มหาตมา คานธี, 2562: 483) และเคยอดอาหารมาแล้วแต่ครั้งนั้นเป็นการปฏิบัติตามแม่มากกว่าที่จะเข้าใจการประพฤติของพรหมจรรย์

หัวใจของแนวคิดสัตยาเคราะห์ คือ การอุทิศชีวิตกับสิ่งที่เชื่อว่าถูกต้อง โดยมีเงื่อนไข ดังนี้ 1) ต้องไม่เกลียดชังฝ่ายตรงข้าม 2) ต่อสู้เรื่องที่เป็นจริง 3) ต้องอดทนต่อความทุกข์ทรมาน 4) สวดมนต์ภาวนาอันเป็นเป้าหมายสูงสุดในสัตยาเคราะห์ การศึกษาเรื่องสัตยาเคราะห์ทำให้ทราบโครงสร้างแนวคิดของคานธี เนื่องจากสัตยาเคราะห์มีหลักการที่สำคัญ 3 ประเด็น (จางคัง อธิวัฒน์สิทธิ์, 2525: 194; เรือรบ เมืองมั้น, 2536: 71) ได้แก่

1. พระเป็นเจ้าคือสัจจะ

คานธีเป็นชาวฮินดูบูชาวิษณุเทพเจ้าตั้งแต่กำเนิด เกิดในวรรณะแพศย์ แม่ของคานธีเคร่งครัดในศาสนาอย่างมาก ไม่ว่าจะเป็นการสมทานศีลและวัตรปฏิบัติต่าง ๆ ความเชื่อทางศาสนาจึงเป็นแบบเทวนิยม คือ มีความเชื่อในพระเป็นเจ้า แต่ที่คานธีแตกต่างกับคนอื่น คือ การที่เขากล่าวหาว่า ความจริง คือ พระเป็นเจ้า และเขาพยายามพิสูจน์ความจริงนี้ด้วยการฝึกปฏิบัติตนในเรื่องความจริง (Truth) ก็เพื่อเข้าถึงพระเป็นเจ้า

ความจริงแล้วคานธีได้บ่มเพาะเรื่องสัจจะมาตั้งแต่วัยเด็ก ทุกเช้าก่อนกินข้าว แม่ของคานธีจะฟังนกอิกิลาซันเป็นสัญญาณ แล้วจึงกินข้าวและป้อนข้าวคานธี วันหนึ่งนกไม่ขัน คานธีจึงแอบไปทำเสียงนกแทน แม่จึงทำโทษด้วยการตีและสอนว่า แม่อดข้าวได้ทั้งชีวิต แต่อดไม่ได้ ถ้าลูกโกหกแม่แต่เพียงครั้งเดียว จึงเป็นสัจจะที่คานธีได้รับจากแม่ตั้งแต่เยาว์วัย เมื่อเขาโตขึ้นได้

ไปเรียนต่อต้านกฎหมายที่ลอนดอน ก่อนที่จะไปเรียนเขาได้ให้คำมั่นสัญญา คือ ไม่แตะต้องสุรนาารีและเนื้อสัตว์ (มหาตมา คานธี, 2562: 60; Jordens, 1998: 9, 172) คานธีสามารถทำได้ทุกข้อ ซึ่งเป็นความลัทธิอีกประการหนึ่งที่มีในตัวคานธีเอง ในช่วงที่ทำสัตยาเคราะห์ หลายครั้งที่คานธีอดอาหารประท้วง เมื่อคานธีอดอาหาร ทุกคนจะหยุดความขัดแย้ง เพราะเมื่อเขาอดอาหารก็คืออดอย่างจริงจัง การอดอาหารประท้วงของคานธีจึงเป็นพลังอำนาจของความลัทธิจริงที่เรียกว่า อำนาจละมุน (Soft Power)

2. ทนทางเดียวที่จะบรรลุสิ่งจะได้ต้องใช้วิธีอหิงสา

การเข้าถึงสิ่งจะต้องปฏิบัติตามหลักอหิงสา คือ ความไม่เบียดเบียน (Non-violence) เมื่อคานธีไปรับภรรยาและลูกชายที่ทำเรือเดอร์บัน ซึ่งได้เดินทางไปอยู่ที่แอฟริกาใต้ด้วยกัน เขาถูกทำร้ายร่างกายจนสลบ แต่ก็ไม่เอาเรื่อง เพราะว่าเขามีหลักธรรมในใจ คือ การไม่เบียดเบียน เหตุการณ์ครั้งหนึ่ง ในปี พ.ศ. 2462 (ค.ศ. 1919) รัฐบาลประกาศใช้พระราชบัญญัติโรว์แลตต์ (Rowlatt Act of 1919) เพื่อป้องกันเหตุจลาจลโดยเจ้าหน้าที่ที่สามารถจับกุมผู้ก่อการได้ทันทีอย่างไรก็ตาม ในวันที่ 13 เมษายน พ.ศ. 2462 เป็นวันนักขัตฤกษ์ ชาวฮินดูจำนวนมากออกมาพักผ่อนที่สวนสาธารณะชลิยวาลา (Jalianwala Bagh) เมืองอมฤตสระ (Amritsar) แคว้นปัญจาบ (มหาตมา คานธี, 2562: 704, 707-711) นายพลไดเออร์ ผู้บังคับบัญชาทหารอังกฤษ ซึ่งได้ออกคำสั่งห้ามการชุมนุมก่อนหน้านั้นแล้ว 2 วัน เห็นประชาชนชุมนุมที่สวนดังกล่าว รู้สึกโกรธและต้องการให้ประชาชนรู้อำนาจของอังกฤษจึงสั่งให้ทหาร 50 นาย ใช้ปืนไรเฟิลยิงผู้คน ทำให้มีผู้เสียชีวิตราว 379 คน และคนบาดเจ็บมากกว่า 1,000 คน การกระทำครั้งนี้นำมาสู่การเรียกร้องจากชาวปัญจาบ ทำให้นายพลต้องออกจากตำแหน่งในแคว้นนี้และเดินทางกลับอังกฤษเนื่องจากทำเกินกว่าเหตุ ชาวฮินดูเพียงต้องการแก้แค้น แต่คานธีได้เตือนสติทุกคนว่า พวกเราจะไม่ทำอย่างที่ทำนายพลคนนี้กระทำต่อเรา แต่เราจะแสดงให้เห็นว่า พวกเราสามารถวางตัวให้พ้นจากการเกลียดชัง พวกเขาไม่ใช่ศัตรู แต่คือเพื่อน และพวกเขาต้องการการปลดปล่อยมากพอ ๆ กับที่พวกเราต้องการ การให้อภัยจึงเป็นสิ่งสำคัญเหมือนตอนที่คานธีเป็นเด็กที่เคียดแค้นเงินพ่อ แล้วนอนไม่หลับ เขาจึงไปสปรากกับพ่อ พ่อจึงให้อภัยเขาที่ทำผิด จึงกล่าวได้ว่า บทเรียนครั้งนั้นทำให้คานธีเรียนรู้การให้อภัย การให้โอกาสคนทำผิด ให้เขากลับตัวกลับใจทำความดีแทน

3. อหิงสาจะเกิดขึ้นได้ต้องอุทิศตนหรือการเสียสละตน

การประพฤติปฏิบัติตามหลักอหิงสาจำเป็นต้องทุ่มแรงกายแรงใจอย่างมาก นั่นคือการเสียสละตน (Self-sacrifice) เพื่อสังคม หรือที่เรียกว่า ดบะ (Self-torture) ยกตัวอย่างการประท้วงด้วยการอดอาหาร การเดินขบวน โดยเฉพาะการเดินขบวนที่เรียกว่า Dandi Salt

March เพื่อประท้วงกฎหมายที่ห้ามชาวอินเดียผลิตเกลือกินเอง คานธีนำผู้คนเดินทางจากเมืองทันทซี ตั้งแต่วันที่ 12 มีนาคม พ.ศ. 2473 (ค.ศ. 1930) ถึงชายฝั่งทะเลในวันที่ 6 เมษายนปีเดียวกัน ระยะทางกว่า 384 กิโลเมตร (240 ไมล์) ใช้เวลาเดินทางราว 24 วัน เพื่อผลิตเกลือที่ชายฝั่งทะเล นอกจากนี้ คานธีเลิกใช้เสื้อผ้าแบบตะวันตกด้วยการหันมาทอผ้าใช้ (Handspun Cotton) เขาใช้เวลาว่างปั่นกอล้อฝ้ายวันละ 1 ชั่วโมง เพื่อลงมือทำผ้าใช้เอง อาจมองดูเป็นเรื่องเสียเวลา แต่สิ่งที่คานธีทำเป็นการรื้อฟื้นต่อสิ่งที่เขากำลังดำเนินการต่อสู้ด้วยหลักอหิงสา

วิเคราะห์แนวคิดคานธี : จากหลักการสู่หลักปฏิบัติเพื่อให้เกิดสันติ

แนวคิดของคานธีสามารถวิเคราะห์ใน 3 ด้าน ดังต่อไปนี้ 1) ด้านปรัชญา 2) ด้านศาสนา 3) ด้านการปกครองที่ว่าด้วยภาวะผู้นำตามแนวคิดของเจมส์ แมคเกรเกอร์ เบิร์นส์ (James MacGregor Burns)

ประการแรก ด้านปรัชญา

แนวคิดของคานธีถือเป็นปรัชญาสมัยใหม่ที่สามารถสัมผัสจับต้องได้ เขาเน้นการนำหลักปรัชญามาประยุกต์ใช้ในสถานการณ์จริง ในที่นี้ขอแยกวิเคราะห์เป็น 3 ประเด็นย่อย คือ

1. แนวคิดเกี่ยวกับสาขาปรัชญาบริสุทธิ์

ในทางปรัชญามีการจัดสาขาไว้หลายลักษณะ แต่สาขาที่ขอนำมากล่าวมี 3 สาขา คือ อภิปรัชญา (Metaphysics) ญาณวิทยา (Epistemology) และจริยศาสตร์ (Ethics)

อภิปรัชญาว่าด้วยความจริงสูงสุดที่มนุษย์เชื่อถือ สิ่งที่อยู่เหนือธรรมชาติ เหนือสามัญผัสสะของมนุษย์ทั่วไป เช่น พระเป็นเจ้า จิต โลก จักรวาล หากกล่าวถึงแนวคิดของคานธีจะพบว่า แนวคิดด้านอภิปรัชญาก็คือสัจยาคระเห่ เพราะเป็นเรื่องของความจริงหรือสัจจะ และคานธีเองก็กล่าวถึงสัจจะว่าเป็นพระเป็นเจ้า นั่นหมายความว่า คานธีมีความสัจจะเป็นสิ่งสูงสุดในการประพฤติปฏิบัติ หรือการเข้าถึงพระเป็นเจ้าก็ด้วยการปฏิบัติในสิ่งที่เป็นสัจจะ ดังนั้น ในการเรียกร้องสิทธิของชาวอินเดียในแอฟริกาใต้หรือในอินเดียเอง และการเรียกร้องเอกราชจากอังกฤษ คานธีจึงยึดถือสัจยาคระเห่เป็นที่ตั้งเสมอ เพราะเป็นหนทางสูงสุดที่เขาเชื่อว่าเป็นการเข้าถึงพระเป็นเจ้าได้และเจริญรอยตามพระเป็นเจ้าในฐานะที่พระองค์ทรงอุตตฺรภาพ คือ ความจริงอันติเม ดังนั้น เมื่อพูดถึงพระเป็นเจ้าแล้ว คานธีจะไม่เถียงเรื่องนี้กับใคร เพราะเขารู้ว่าพระเป็นเจ้า คือ ความเป็นสัจจะ แนวคิดความมีอยู่ของพระเป็นเจ้าในทัศนะของคานธีจึงเป็นแบบจิตนิยมที่มีลักษณะคล้ายแนวคิดยอร์จ วิลเฮล์ม ฟรีดริช เฮเกล (Georg Wilhelm Friedrich Hegel) ที่มองว่า พระเป็นเจ้าเป็นสิ่งสัมบูรณ์สูงสุด (The Absolute) อันมีธรรมชาติเป็นจิต (สัมคร

บุราวาค, 2544: 425) หมายความว่า พระเป็นเจ้ามีอยู่อย่างบริสุทธิ์ ทุกอย่างประกอบด้วยจิต ซึ่งถูกเชื่อมโยงกันภายใน มีสัมพันธ์ภาพและระบบที่มีเหตุผล (Masih, Yakub, 1975: 292) การที่จิตแปรสภาพเป็นสรรพสิ่งที่เพราะพัฒนาการของจิต กระทั่งเป็นสิ่งสัมบูรณ์ นั่นก็คือ สัจจะหรือความจริงอันดีมะในทัศนะของคานธี

ญาณวิทยาว่าด้วยบ่อเกิดของความรู้หรือทฤษฎีความรู้ เช่น ความรู้เกิดจากแนวคิด เหตุผลนิยม ประสบการณ์นิยม อนุমানนิยม แนวคิดของคานธีที่เกี่ยวกับญาณวิทยาในที่นี้ คือ อหิงสาหรือการไม่เบียดเบียน (Non-violence) อาจมีมุมมองว่า อหิงสาน่าจะเป็นแนวคิดด้านจริยศาสตร์มากกว่า แต่ผู้เขียนมองในเชิงสัมพันธ์กับหลักการของสัตยาเคราะห์ข้างต้น เพราะเมื่ออภิปรายญาในที่นี้หมายถึง สัจจะ และญาณวิทยาซึ่งเป็นเครื่องมือเข้าถึงอภิปรัชญา จึงต้องเกี่ยวเนื่องกับสิ่งที่ เป็นเครื่องมือเข้าถึงสัจจะด้วย นั่นคือ อหิงสา ดังนั้น อหิงสาในมิตินี้ จึงเป็นแหล่งความรู้เพื่อเข้าสู่สัจจะ คือ พระเป็นเจ้า ความหมายของอหิงสาที่คานธียึดปฏิบัติ มิได้มีความหมายเพียงการไม่ทำร้ายเท่านั้น แต่หมายถึง ความเห็นอกเห็นใจศัตรู และยังรวมถึงการปฏิเสธความมีอยู่ของศัตรู อหิงสาในมุมมองของคานธีจึงเป็นกฎแห่งความรัก ไม่เฉพาะความรักตนเองเท่านั้น แต่ยังรักแก่กระทั่งคนที่เกลียดตนหรือรักศัตรู และใช้ความรักนั้นเพื่อเข้าถึงกฎแห่งจักรวาล คือ สัจจะ หากพิจารณาตามแนวคิดญาณวิทยาแนวคิดหลัก คือ เหตุผลนิยม และประสบการณ์นิยม ผู้เขียนเห็นว่า อหิงสามีลักษณะสอดคล้องกับแนวคิดเหตุผลนิยมจริงอยู่ตัวอหิงสาเองไม่ใช่อบ่อเกิดของความรู้โดยตรง แต่หากพิจารณาอหิงสาที่เป็นคุณสมบัติของมนุษย์ที่เรียกว่า ความคิดติดตัว (Innate Idea) หรือความรู้ก่อนประสบการณ์ที่มนุษย์จะรู้ได้ด้วยวิญญาณส่วนที่เป็นเหตุผล (Rational Soul) ชาวเหตุผลนิยมเชื่อว่า ความคิดติดตัวนี้เป็นสิ่งที่ไม่ต้องพิสูจน์ เป็นสมรรถภาพของจิตที่พระเป็นเจ้าประทานให้ที่เรียกว่า อัชฌัตติกญาณ (Intuition) จึงกล่าวได้ว่า การเข้าใจหลักอหิงสาที่หมายถึง การปฏิเสธความมีอยู่ของศัตรูในใจในทัศนะของคานธี ต้องอาศัยเหตุผลบริสุทธิ์ (Pure Rationalist) คือ การค้นพบมโนคติ (Idea) ตามทัศนะของเพลโต (Plato) ซึ่งการค้นพบดังกล่าวต้องใช้อัชฌัตติกญาณหรือการอาศัยเหตุผลที่เป็นพุทธปัญญา (Perfect Intelligence) ตามทัศนะของอาริสโตเติล (Aristotle) และเรอเน เดการ์ต (René Descartes) (วิทย์ วิศทเวทย์, 2547, 127; สุจิตรา อ่อนค้อม, 2548: 62) ดังนั้น ผู้เขียนจึงเห็นว่า หากมองในทัศนะของชาวเหตุผลนิยม อหิงสาเป็นคุณสมบัติติดตัวของมนุษย์ เนื่องจากมนุษย์ส่วนมากชอบการไม่เบียดเบียนเป็นพื้นฐาน เพราะฉะนั้น การเข้าใจอหิงสาจึงเป็นเรื่องของเหตุผลภายในเฉพาะตนที่จะปฏิบัติตามเพื่อเข้าถึงกฎแห่งความรักหรือสัจจะในทัศนะของคานธี

จริยศาสตร์ว่าด้วยหลักความประพฤติ เกณฑ์การตัดสินความดีและความชั่ว แนวคิดของ คานธีที่สอดคล้องกับเรื่องนี้ คือ การเสียสละตนเอง หากพิจารณาจากหลักการของสัตยาเคราะห์ จะเห็นว่า การปฏิบัติตามหลักกึ่งสาจะเกิดขึ้นได้ ต้องเสียสละอุทิศตนเพื่อช่วยเหลือสังคมอย่างเต็มที่ ไม่กลัวความทุกข์ทรมานหรือกลัวตาย คานธีได้ประท้วงรัฐบาลอังกฤษหลายครั้งก็จริง แต่ในชีวิตของคานธีเองก็ถูกคนในชาติประท้วงเช่นกัน เนื่องจากมีชาวฮินดูที่เกลียดชังเขา โดยเฉพาะกรณีฮินดุกัมมุสลิมที่มีคนเห็นว่า คานธีเอื้อประโยชน์แก่ชาวมุสลิมเกินไป จึงออกมาประท้วงตามท้องถนน แต่ก็มีคนที่น่าเชื่อถือออกมาเดินขบวนโต้ตอบ เหตุการณ์นี้มิได้ทำให้คานธีล้มเลิกความตั้งใจที่จะอุทิศตนช่วยเหลือสังคมแต่อย่างใด คานธียังคงเดินเท้าเปล่าเพื่อสร้างสันติระหว่างศาสนาต่อไป บางครั้งถูกขว้างปาสิ่งของใส่จะทำร้ายร่างกาย เขาก็ปฏิเสธการคุ้มครองชีวิต แม้อาจต้องตายด้วยน้ำมือของผู้ไม่หวังดี เขาก็ไม่เกรงกลัว และหากต้องตายเพราะสถานการณ์ดังกล่าวจริง เขาก็เชื่อมั่นว่า สิ่งนี้จะเป็นเครื่องพิสูจน์คำว่า มหาตมา ในตัวเขา

ในที่สุดเหตุการณ์นี้ก็เกิดขึ้นจริง ขณะที่คานธีกำลังทำกิจกรรมด้วยการประนมมือสวดมนต์กลางสนามหญ้าบ้านบิรลา กรุงนิวเดลี ก็ถูกนายนาถูราม วินายัก โคทเส (Nathuram Vinayak Godse) นักหนังสือพิมพ์ชาวฮินดูผู้คลั่งศาสนา ยิงระยะเผาขนที่ท้องและหน้าอก 3 นัด ก่อนตาย เขามีได้แสดงสีหน้าประหลาดใจหรือเจ็บปวด และก่อนหมดลมหายใจได้เปล่งวาจาว่า เท ราม (โธ่ พระราม) จนวินาทีสุดท้าย

ในข้อความของคานธีบทหนึ่ง ระบุถึงบาป 7 ประการ คือ 1) เล่นการเมืองโดยไม่มีหลักการ 2) หาดความสุจริตโดยไม่ยั้งคิด 3) ร่ำรวยเป็นอภิชนชั้นโดยไม่ต้องทำงาน 4) มีความรู้มหาศาลแต่ความประพฤติไม่ดี 5) คำขายโดยไม่มีหลักศีลธรรม 6) วิทยาศาสตร์เลิศล้ำแต่ไม่มีธรรมแห่งมนุษย์ 7) บูชาสูงสุดแต่ไม่มีความเสียสละ (มหาตมา คานธี, 2562: 751) ข้อความเหล่านี้กล่าวถึงหลักปรัชญาในเชิงจริยศาสตร์อย่างชัดเจน โดยเฉพาะข้อสุดท้ายที่มุ่งเน้นหลักการสำคัญของการปฏิบัติที่ต้องอุทิศตนอย่างถึงที่สุด

2. แนวคิดเกี่ยวกับธรรมชาตินิยมและมนุษยนิยม

แนวคิดของสาขาปรัชญาต่าง ๆ จะมีสำนักหรือกลุ่มแนวคิดมากมาย สำนักธรรมชาตินิยม (Naturalism) ก็เป็นอีกกลุ่มหนึ่งในสาขาปรัชญา ซึ่งมีแนวคิดสอดคล้องกับสำนักมนุษยนิยม (Humanism) ในสาขาจริยศาสตร์ ทั้งสองสำนักเชื่อในศักยภาพทางธรรมชาติ โดยเฉพาะศักดิ์ศรีของความเป็นมนุษย์ที่ถือว่าเป็นธรรมชาติของมนุษย์ทุกคน(ราชบัณฑิตยสถาน, 2548: 44; สุจิตรา อ่อนค้อม, 2548: 37) ธรรมชาตินิยมเป็นแนวคิดสายกลางที่ยอมรับทั้งสำนักสสารนิยมและจิตนิยม ขณะที่มนุษยนิยมก็เป็นแนวคิดสายกลางที่ยอมรับทั้งสสารนิยมและ

อสุขนิยม โดยสรุปแล้วทั้งสำนักกรรมชาตินิยมกับมนุษย์นิยมเป็นทางสายกลางที่ประสานแนวคิดสุดโต่งแต่ละขั้วเข้าด้วยกัน

แนวคิดสุดโต่งด้านที่ 1 คือ แนวคิดสสารนิยม (Materialism) แนวคิดนี้สอดคล้องกับแนวคิดของคานธีเกี่ยวกับเรื่องลัทธิที่ต้องควบคุมพฤติกรรมทางกาย หมายความว่า เป็นการต่อสู้กับความจริงที่ท้าทายต่อการพ่ายแพ้เพราะความอ่อนแอทางร่างกาย ขณะที่แนวคิดสุดโต่งอีกด้าน คือ จิตนิยม (Idealism) สอดคล้องกับเรื่องลัทธิที่ต้องควบคุมพฤติกรรมทางใจ เพราะเป็นการสู้กับความจริงที่ต้องใช้จิตใจอันห้าวหาญ แนวคิดเรื่องลัทธิจะต้องควบคุมพฤติกรรมทางกายและใจนี้ จึงมีลักษณะเป็นทางสายกลางที่ต้องรวมเข้าด้วยกันเป็นกรรมชาตินิยมและมนุษย์นิยมที่นำมนุษย์ไปสู่อิสรภาพ ซึ่งมีลักษณะสัมพันธ์กับแนวคิดของคานธีที่เน้นความบริสุทธิ์ภายในอันนำไปสู่ความหมดจดภายนอก อันเป็นความสัมพันธ์กันระหว่างกายกับใจหรือสิ่งที่เรียกว่า สสารนิยมกับจิตนิยมในทางปรัชญา โดยอาศัยซึ่งกันและกัน ไม่เอนเอียงไปด้านใดด้านหนึ่ง แนวคิดลัทธิเต๋าของคานธีสอดคล้องกับทางสายกลางของแนวคิดกรรมชาตินิยมและมนุษย์นิยมที่ว่ามานี้ เพราะเป็นการช่วยให้มนุษย์สามารถควบคุมตนเอง ไม่ให้ตกเป็นทาสของโชคชะตา สถานการณ์และอารมณ์ โดยคานธีแสดงให้เห็นว่า การดำเนินชีวิตที่ยึดมั่นในลัทธิทั้งทางกายและจิตใจจะนำไปสู่อิสรภาพแห่งตนได้

3. แนวคิดเกี่ยวกับเจตจำนงนิยมของนิทเช

นิทเช (Nietzsche) เป็นนักปรัชญาเยอรมันที่มีแนวคิดในเรื่อง “เจตจำนงที่มีอำนาจ” (The Will to Power) (Stanford Encyclopedia of Philosophy, Online) หรือแนวคิดเจตจำนงนิยม (Voluntarism) หมายถึง การมีพลังบางอย่างที่ขับเคลื่อนหรือกระตุ้นให้มนุษย์กระทำการเพื่อนำไปสู่อิสรภาพที่ยิ่งใหญ่ ซึ่งเป็นรากฐานของศีลธรรมทั้งหมด และแนวคิดเกี่ยวกับศีลธรรมที่สำคัญของเขา ก็คือ ศีลธรรมแบบทาส (Slave Morality) และศีลธรรมแบบนาย (Master Morality) ซึ่งปรากฏอยู่ในหนังสือ On The Genealogy of Morals (1967) ศีลธรรมแบบทาส หมายถึง ศีลธรรมที่ยังไม่เป็นสากล เป็นการประพฤติตามแนวคิดหรือความเชื่อใดความเชื่อหนึ่ง และเป็นการเห็นคุณค่าจากการมอบให้ของคนอื่นมากกว่าที่จะสร้างคุณค่าด้วยตนเอง การประพฤติดังกล่าวเป็นการตกเป็นทาสของศีลธรรมโดยไม่รู้ตัว แต่ถ้าประพฤติตามศีลธรรมแบบนาย หมายถึง การเป็นนายของตัวเอง มีจิตใจเข้มแข็ง มีความเชื่อมั่นตนเอง เป็นการสร้างคุณค่าในตนเองอย่างมีเหตุผล ไม่ตกเป็นทาสการครอบงำของแนวคิดใดแนวคิดหนึ่ง แต่มีอุดมการณ์ที่แน่วแน่ ไม่ย่อท้อ ผู้เขียนจึงเห็นว่า ผู้ที่มีศีลธรรมแบบนายในทัศนะของนิทเช ก็คือ บุคคลที่มีลักษณะเป็นอภิมนุษย์ (Stanford Encyclopedia of Philosophy, Online) ในอีกทัศนะหนึ่งของเขานั่นเอง และเมื่อพิจารณาเข้ากับแนวคิด รวมถึงรูปแบบการปฏิบัติ

ของคานธีก็จะเห็นว่า มีลักษณะสอดคล้องกับแนวคิดของนิทเซนในเรื่องศีลธรรมแบบนายและการเป็นอภิมนุษย์เป็นอย่างมาก เนื่องจากคานธีเน้นกระบวนการที่เอาชนะตนเองทั้งกายและใจด้วยการผสมผสานแนวคิดที่หลากหลาย ทั้งด้านหลักธรรมทางศาสนาและหลักการศึกษาที่เขาศึกษามาแล้วนำมาพิสูจน์ด้วยตัวเองอย่างถึงที่สุด แนวทางของเขาจึงเป็นแนวปฏิบัติของศีลธรรมแบบนายเพื่อความเป็นอภิมนุษย์

ประการที่สอง ด้านศาสนา

คานธีมีโอกาศศึกษาคัมภีร์ หนังสือและสนทนากับนักบวช ผู้นำศาสนา เพื่อเรียนรู้และเพื่อนทำงานต่างศาสนาหลากหลายตา ทั้งฮินดู พุทธ คริสต์ อิสลาม ซิโรฮัสเตอร์ (มหาตมะ คานธี, 2562: 51-52, 102, 104-106, 160, 163-164, 182) ผู้นำศาสนาบางท่านได้โน้มน้าวให้คานธีเป็นศาสนิกของตน (มหาตมะ คานธี, 2562: 207) คานธีเองก็เคยไปร่วมงานทางศาสนาอื่นอยู่บ่อยครั้ง (มหาตมะ คานธี, 2562: 203) ในช่วงที่คานธีเดินทางไปเมืองปรีโตเรีย ประเทศแอฟริกาใต้ เพื่อประกอบอาชีพทนายความช่วยเหลือชาวอินเดียที่นั่น วันหนึ่งเขามีโอกาสพบ นายเบเกอร์ ซึ่งเป็นทนายความและนักเผยแพร่คริสต์ศาสนา เบเกอร์ได้ถามคานธีว่านับถือศาสนาอะไร

คานธีตอบว่า “ผมนับถือศาสนาฮินดูโดยกำเนิด แต่ผมไม่รู้เรื่องอะไรเกี่ยวกับศาสนาฮินดูมากนักหรอก ยิ่งศาสนาอื่นด้วยแล้วผมยิ่งรู้น้อย อันที่จริงแล้วผมไม่รู้เสียด้วยซ้ำว่าผมกำลังอยู่ที่ไหน และควรจะนับถืออะไร ผมตั้งใจจะศึกษาศาสนาของผมน้อยลงจะหยุดและหากสามารถจะทำได้ ก็ตั้งใจจะศึกษาศาสนาอื่นให้ดีกว่าด้วย” (มหาตมะ คานธี, 2562: 182)

ความจริงแล้วเบเกอร์ต้องการโน้มน้าวให้คานธีเปลี่ยนเป็นคริสต์ศาสนิกชน แต่คานธีก็ตั้งใจไว้ว่า “จะศึกษาทุกสิ่งทุกอย่างด้วยจิตใจอันเที่ยงตรง...โดยยึดเอาพระเป็นเจ้าผู้นำทาง และจะต้องไม่คิดเปลี่ยนใจไปนับถือศาสนาอื่น จนกว่าจะได้ศึกษาศาสนาของตนเองแล้วอย่างสมบูรณ์” (มหาตมะ คานธี, 2562: 184)

จะเห็นว่า คานธีมีความยึดมั่นในศาสนาเป็นอย่างยิ่ง โดยเฉพาะการสวมสายประคำที่ทำด้วยไม้กะเพรา อันเป็นสัญลักษณ์ของชาวฮินดูนิกายพระวิษณุ ประคำ (กัณฐี) สายนี้แม่ของเขามอบให้เพื่อความเป็นสิริมงคล ซึ่งชาวฮินดูทั่วไปอาจมองเป็นความซั้งคักดีสิทธ์ แต่สำหรับคานธีแล้วมองว่า เป็นของขวัญที่แม่มอบให้และจะสวมไว้จนกว่าจะขาดหายไป แต่จะไม่คิดหาใหม่ทดแทนของเดิม ซึ่งก็เป็นเรื่องจริง เพราะในการสนทนากับสันยาสี (ผู้ปฏิบัติตามหลักการสันยาสหรือการสละทางโลก) ท่านหนึ่งที่เมืองฤชีกศ (Rishikesh) (มหาตมา คานธี, 2562: 588-590) คานธีอธิบายเหตุผลชัดเจนว่า ทำไมถึงไม่สวมกัณฐีและยัชโญปวีต (สายมงคลที่ชาวฮินดู

ไล่จากไหล่ซ้ายสะพานลงขวา) เพราะเขาเห็นว่า ไม่มีความจำเป็น และการสวมใส่นี้ก็ไม่ใช้สัญลักษณ์ที่บ่งบอกว่า เป็นชาวฮินดูที่เคร่งครัดหรือมีจิตใจสูงส่ง ตรงกันข้าม กลับเป็นสัญลักษณ์ภายนอกที่แสดงความเหลื่อมล้ำทางวรรณะเสียด้วยซ้ำ

ความจริงแล้ว คานธีเริ่มปฏิบัติตามหลักของศาสนาตั้งแต่วัยเยาว์ ไม่เฉพาะแต่ศาสนาฮินดูเท่านั้น แม้กระทั่งศาสนาเซนก็มีอิทธิพลต่อเขาอย่างมาก ก่อนที่เขาจะไปเรียนต่อที่ประเทศอังกฤษ แม่ไม่มั่นใจการไปอยู่ที่นั่นของคานธี เพราะกลัวจะเสียคนเหมือนเด็กคนอื่น คานธีจึงให้คำมั่นสัญญา 3 ข้อตั้งที่กล่าวมาแล้วข้างต้น ตามคำแนะนำของท่านสวามี เบจระจี นักบวชเซน ผู้เป็นที่ปรึกษาของครอบครัวคานธี การให้คำมั่นสัญญาจึงมีเหตุผลหลัก 2 ประการ คือ 1) เป็นการปฏิบัติตนอย่างเคร่งครัดในหลักปฏิบัติของศาสนาเซน 2) เป็นการให้คำสัญญาอย่างจริงจังต่อแม่ (Jordens, 1998: 172)

ช่วงที่คานธีเรียนกฎหมายที่อังกฤษได้อ่านหนังสือภควัตติดาภาคภาษาอังกฤษ เป็นคัมภีร์ศักดิ์สิทธิ์ของศาสนาฮินดูแปลโดยเซอร์เอ็ดวิน อาร์โนลด์ (Sir Edwin Arnold) และอีกเรื่องคือ The Light of Asia (1879) ซึ่งเกี่ยวกับพุทธประวัติเขียนโดยคนเดียวกัน นอกจากนี้เขายังได้อ่านหนังสือชื่อ Why I Became a Theosophist (1890) ของแอนนี เบสันต์ (Annie Besant) และหนังสือชื่อ The Key to Theosophy (1889) ของเฮเลนา บลวาตสกี (Helena Blavatsky)

คานธียังได้ศึกษาคัมภีร์กูรานและคัมภีร์ต่าง ๆ ของศาสนาอิสลาม รวมถึงคำสอนของคริสต์ศาสนา โดยเฉพาะหนังสือชื่อ The Perfect Way (1882) เขียนโดยเอ็ดเวิร์ด เมตแลนด (Edward Maitland) และแอนนา คิงส์ฟอร์ด (Anna Kingsford) และหนังสือชื่อ The New Interpretation of the Bible (1893) เขียนโดยเอ็ดเวิร์ด เมตแลนด (Edward Maitland) นอกจากนี้ยังมีหนังสือเกี่ยวกับศาสนาอีกมากมายที่เขาอ่าน เช่น The Kingdom of God is Within You (1894) เขียนโดยลีโอ ตอลสตอล (Leo Tolstoy) เรื่อง India: What can it Teach Us? (1883) ของแมกซ์ มุลเลอร์ (Max Muller) และ Life of Mahomet and His Successors (1850) ของวอชิงตัน เออร์วิน (Washington Irving) คานธีศึกษาศาสนาทุกศาสนากว่าได้ เขาจึงประยุกต์ใช้ในวิถีชีวิต ดังคำพูดที่ว่า “ข้าพเจ้าจึงเกิดความรู้ในเรื่องของศาสนาต่าง ๆ ยังผลให้เกิดความใคร่ครวญพิจารณาในเรื่องราวของตนเองมากขึ้น และทำให้ข้าพเจ้านำเอาหลักการต่าง ๆ ที่ได้ศึกษานั้น มาทดลองปฏิบัติในชีวิตของตน และก็ด้วยเหตุผลนี้เอง ข้าพเจ้าได้หยาบคายตำราโดยคัมภีร์ของฝึกปฏิบัติ พร้อมกับการค้นหาความรู้ภาคทฤษฎีจากตำรับตำราต่าง ๆ ของฮินดู...” (มหาตมา คานธี, 2562: 241)

คานธีได้สร้างอาศรม 4 แห่ง โดยแยกเป็นอาศรมในแอฟริกาใต้ 2 แห่ง คือ 1) นิคมฟีนิกส์ (Phoenix Settlement) เมืองเคอร์บัน 2) ไรต์ฮอลสตอย (Tolstoy Farm) เมืองโยฮันเนสเบิร์ก อาศรมทั้งสองแห่งนี้เป็นสถานที่ปฏิบัติกิจด้านศาสนาด้วยการสวดสรรเสริญพระเป็นเจ้าอย่างเดียว และในอินเดีย 2 แห่ง คือ 1) อาศรมสาพรมาตี (Sabamati Ashram) เมืองอามาตาบัต 2) อาศรมเสวาคราม (Sevagram Ashram) เมืองวราธา สองแห่งนี้ได้เพิ่มการปฏิบัติศาสนกิจใน 4 ประการ คือ 1) การท่องโคลกภาษาสันสกฤต 2) การสวดสรรเสริญพระเป็นเจ้า 3) การสวดสรรเสริญพระราม และ 4) การอ่านบทกลอนคีตา (ภควัตคีตา) และต่อมาก็มีการเพิ่มบทสวดสรรเสริญอย่างอื่นเข้ามาด้วย อย่างไรก็ตาม อาศรมที่คานธีสร้างขึ้นเป็นสถานที่ไม่จำกัดด้านศาสนา ประชาชาติหรือวรรณะ ช่วงที่เขาอยู่ที่แอฟริกาใต้ เขาได้ปฏิบัติศาสนกิจที่บ้านเป็นเบื้องต้น จากนั้นก็ขยายออกมาเป็นการสวดมนต์ร่วมกันเป็นชุมชนและอาศรมแห่งนี้เองที่ตีพิมพ์นิตยสารชื่อ Indian Opinion

อย่างไรก็ตาม คานธีไม่ได้ให้ความสำคัญแก่ศาสนาใดศาสนาหนึ่ง ผู้เขียนเห็นว่า อาจด้วยเหตุผล 2 ประการ คือ 1) เขามีโอกาสพบปะเพื่อนเรียนในอังกฤษและเพื่อนร่วมงานในแอฟริกาใต้ ซึ่งนับถือต่างศาสนาและวัฒนธรรม บางศาสนาอาจนับถืออยู่แล้วในอินเดีย แต่ด้วยวัฒนธรรมที่ต่างกันก็อาจมีแนวคิดบางประการที่ไม่เหมือนกัน เช่น การแต่งกายแบบชาวตะวันตก การใช้มีดและส้อมในการรับประทานอาหาร เขาจึงเปิดใจรับและเรียนรู้วัฒนธรรม ความเชื่อใหม่ที่ต่างไปจากอินเดีย แม้กระทั่งเรื่องความแตกต่างด้านศาสนา 2) เขารู้จักเลื่อมใสศรัทธาของศาสนาและวัฒนธรรมเหล่านั้นมาประยุกต์ใช้และปรับแก้จุดอ่อนของศาสนาและวัฒนธรรมที่มีอยู่ในอินเดีย เช่น เรื่องของระบบวรรณะ ความไม่เท่าเทียมในสังคมหรือการนับถือศาสนา การมองเห็นจุดด้อยของศาสนาฮินดูที่ตนนับถือตั้งแต่เด็ก ทำให้เขายอมรับแนวคิดที่เป็นจุดเด่นจากศาสนาอื่นเพื่อนำมาปรับปรุงศาสนาตนเองโดยไม่เลิกนับถือหรือหันไปเข้ารีตศาสนาอื่น ซึ่งก็ส่งผลดีต่อเขาในการเรียกร้องเอกราชจากอังกฤษ เพราะได้รับเสียงสนับสนุนอย่างท่วมท้นจากชาวอินเดียซึ่งส่วนใหญ่เป็นชาวฮินดู

แนวคิดเหล่านี้ก็กลายเป็นจุดแข็งของคานธีที่รู้จักประนีประนอมเข้ากับทุกฝ่าย และสามารถนำไปใช้กับการต่อสู้ของเขาในเวลาต่อมา เช่น การแต่งตัวตามวัฒนธรรมยุโรปที่คานธีเคยแต่งตาม ก็กลายเป็นกลยุทธ์อย่างหนึ่งด้วยการปฏิเสธการแต่งตัวในลักษณะดังกล่าวแล้วหันไปใช้ผ้าทอมือแทน แต่บางอย่างก็เป็นจุดอ่อนในตัวที่ทำให้เขาถูกลอบสังหาร เพราะกลุ่มที่คลั่งชาตินิยมมองว่า เขาให้ความสำคัญแก่ศาสนาอื่นมากเกินไป จึงนำไปสู่การไม่ยอมสมานฉันท์กันระหว่างฮินดูกับอิสลาม

อย่างไรก็ตาม เมื่อมองในแง่การประยุกต์หลักธรรมที่มีอยู่ในทุกศาสนา ซึ่งมีลักษณะคำสอนที่คล้ายคลึงกัน นั่นคือ การไม่เบียดเบียน การมีความรักความเมตตากรุณาต่อทุกคน และ คานธีได้สังเคราะห์เป็นแนวปฏิบัติของเขาเองที่มีลักษณะเป็นศีลธรรมแบบนายตามแนวคิดของนิทเช คือ ศีลธรรมที่มีแนวปฏิบัติตามวิถีของตนโดยเฉพาะ ถึงกระนั้น แนวปฏิบัติของคานธีก็มีลักษณะสอดคล้องกับความเชื่อของฮินดูในเรื่องอาศรม 4 ข้อสันยาส (Sannyasa) แม้คานธีจะกล่าวในเชิงลบว่า “ข้าพเจ้าพอจะคุ้นกับความเชื่ออย่างงมงายที่ว่า สัจการแห่งตนนั้นควรจะแสวงหากันก็แต่ในขั้นที่ 4 ของชีวิตที่มีชื่อว่า สันยาส แต่เป็นที่ทราบกันดีว่า บรรดาผู้ที่ผัดวันประกันพรุ่ง ไม่ยอมเตรียมตัวเข้าสู่ประสบการณ์อันมีคุณค่ายิ่งยวดนี้จนกว่าจะถึงขั้นที่ 4 คือ บั้นปลายของชีวิตนั้น ปรากฏว่าหาได้บรรลุสัจการแห่งตนไม่ หากได้แต่บรรลุสภาพา ซึ่งก็เท่ากับกลับไม่มีสภาพเป็นเด็กที่น่าเวทนาอีกเป็นครั้งที่สองในชีวิต อันเป็นการท้อแท้แก่ตนเองและแก่โลกด้วย...” (มหาตมา คานธี, 2562: 510) ในประเด็นนี้เป็นกรกล่าวถึงความประมาทของผู้ที่ละเลยการเตรียมความพร้อมในชีวิต มากกว่าที่จะดำเนินข้อสันยาสเอง เพราะอย่างไรเสีย แนวทางของคานธีก็อยู่ในหลักสันยาส คือ การสละทางโลก เช่น การใช้ชีวิตแบบพรหมจรรย์ ประพฤติปฏิบัติธรรม เลียสละทุกสิ่งทุกอย่างในขั้นเด็ดขาด

คานธีทำภาวนาลับศาคาหะ 1 วัน ซึ่งเป็นหลักการฝึกหัดขัดเกลาจิตใจทางศาสนาในอินเดีย เพื่อทำจิตใจให้สงบ จุดมุ่งหมายทางศาสนาของคานธี คือ การยึดมั่นในสัจจะ อันเป็นการเรียกร้องในความจริงเพื่อเข้าถึงพระเป็นเจ้า พระเป็นเจ้าในมุมมองคานธีจึงหมายถึง สัจจะ ดังคำพูดของเขาในบทสุดท้ายของหนังสือข้าพเจ้าทดลองความจริง ที่ว่า “ประสบการณ์ที่ได้เกิดขึ้นแก่ข้าพเจ้าทำให้ข้าพเจ้าเชื่ออย่างแนบแน่นว่า พระเป็นเจ้านั้นหาใช้อื่นใดนอกเหนือไปจากความจริงหรือความจริงไม่” (มหาตมา คานธี, 2562: 747) และการจะเข้าถึงสัจจะได้ก็ด้วยหลักอหิงสา อันเป็นความรักที่มีอยู่ในพระเป็นเจ้า ดังนั้น พระเป็นเจ้าจึงมีความรัก คือ หลักอหิงสาเป็นพื้นฐาน ซึ่งหลักอหิงสานี้หากพิจารณาในศาสนาทั้งหลาย จะพบว่าหลักการสอนที่คล้ายคลึงกัน ในพระพุทธศาสนามีหลักธรรมเรื่องเมตตาและกรุณา ทั้งสองหลักธรรมนี้มีมาควบคู่กันและเมตตาสอดคล้องกับหลักอหิงสาของคานธีอย่างมาก โดยที่เมตตา คือ ความสงสาร คิดปรารถนาให้คนอื่นมีความสุข มีนัยตรงข้ามกับพยาบาท (Revenge or Malice) คือ การคิดปองร้าย อีกความหมายหนึ่ง คนที่มีเมตตา ก็คือ คนที่ไม่พยาบาทปองร้าย (อพยาบาท)

ส่วนกรุณา คือ การช่วยเหลือให้คนอื่นพ้นจากความทุกข์ เป็นขั้นลงมือกระทำการช่วยคนอื่น มีนัยตรงข้ามกับวิหิงสา (Violence) คือ การเบียดเบียน อีกความหมายหนึ่ง คนที่มีความกรุณา ก็คือ คนที่ไม่เบียดเบียนใคร (อวิหิงสา หรืออหิงสา) รวมความแล้ว คือ การเป็นคนไม่ใจจัดใจดำ

นั่นเอง เพราะการเป็นคนใจจัด ก็คือ ลักษณะของคนขาดเมตตา ส่วนคนใจต่ำเป็นลักษณะของคนขาดกรุณา

ดังนั้น ในความหมายทางพระพุทธศาสนา หลักอหิงสา ก็คือ การปฏิบัติตามธรรมในข้อเมตตาและกรุณาควบคู่กันที่เรียกว่า เป็นคนมีความเมตตาปราณี อันเป็นการเว้นจากการปองร้าย (พยาบาท) และการเบียดเบียน (วิหิงสา) คนอื่น เมื่อมองในมุมนี้ จะเห็นการเข้าถึงสังขะ (พระเป็นเจ้า) ของคานธี ตามพุทธพจน์ที่ว่า “พึงชนะคนไม่ดีด้วยความดี” (มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539: 102) นั่นคือ การชนะฝ่ายตรงข้ามที่ทำร้ายฝ่ายตน ด้วยการไม่ทำร้ายตอบหรือการมีเมตตากรุณาต่อเขา

นอกจากนี้ หากพิจารณาตามหลักธรรมทางศาสนาเช่นของพระมหาวีระ คานธีได้ปฏิบัติสอดคล้องกับหลักการเรื่องอนุพรต 5 ที่เรียกว่า พรตนิยม (Asceticism) คือ 1) อหิงสา (Ahimsa) การไม่ใช้ความรุนแรง 2) สัตยะ (Satya) ความจริง 3) อัสเตยะ (Asteya) การไม่ลักขโมย 4) พรหมจรรย์ (Brahmacharya) การประพฤติพรหมจรรย์ 5) อปริกรหะ (Aparigraha) การไม่ยึดติด โดยเฉพาะในเรื่องวัตถุภายนอก (The Internet Encyclopedia of Philosophy, Online)

ประการที่สาม ด้านภาวะผู้นำ

แรกเดิมทีเดียวที่คานธีไปแอฟริกาใต้ เขาไปทำงานเป็นลูกจ้างของบริษัทดาตาอับดุลลา (Dada Abdulla) ในฐานะทนายความ ขณะมีอายุ 24 ปี บริษัทได้กำหนดว่าจ้างเขาไม่เกิน 1 ปี ด้วยค่าจ้าง 105 ปอนด์ พร้อมสวัสดิการอีกมากมายโดยคานธีไม่ต้องควักกระเป๋าตัวเองแต่อย่างใด การไปทำงานตามข้อเสนอของบริษัทจึงดูเหมือนเป็นแขกบ้านแขกเมืองของบริษัทมากกว่าจะเป็นลูกจ้าง อย่างไรก็ตาม คานธีได้รับข้อเสนอด้วยดี โดยมองว่า การไปครั้งนี้ นอกจากจะได้เงินพอเป็นค่าใช้จ่ายทางบ้านให้พี่ชายแล้ว เหนือสิ่งอื่นใด เขาจะได้ประสบการณ์การทำงานนอกประเทศ นี่คือวิสัยทัศน์ของคานธีที่แท้จริงแล้วเขามองเห็นคุณค่าแท้ (Real Value) คือ การได้รับโอกาสที่จะพัฒนาศักยภาพตน มากกว่าคุณค่าเทียม (Unreal Value) คือ การได้รับผลตอบแทนด้วยค่าจ้างรางวัล

เมื่อคดีของบริษัทสิ้นสุด ถึงเวลาที่คานธีต้องเดินทางกลับอินเดีย แต่นายห้างอับดุลการิม ฉาเวรี ผู้ถือหุ้นใหญ่ของบริษัท รวมถึงชาวอินเดียที่นั่นไม่ยอมให้เขากลับ เนื่องจากสถานการณ์บัญญัติเมืองนาตาลได้ร่างพระราชบัญญัติสิทธิการเลือกตั้งผู้แทน ซึ่งไม่ชอบธรรมสำหรับชาวอินเดียในเมืองนี้ พวกเขาต้องการผู้รู้กฎหมายในการนำพาเรียกร้องความเป็นธรรม ในงานเลี้ยงส่งคานธีจึงมีการพูดคุยเรื่องนี้และขอร้องให้เขาอยู่ต่อเพื่อช่วยเหลือชาวอินเดียอพยพ แต่ทุกคนก็พะวงเรื่องค่าป่วยการหรือค่าเสียเวลาในการดำเนินการช่วยเหลือ ในที่สุดคานธีก็กล่าวขึ้นว่า

“นายห้างครับ เรื่องค่าป่วยการนั้นไม่สำคัญ งานเพื่อสาธารณประโยชน์ไม่มีค่าป่วยการ หากต้องอยู่ ผมก็จะอยู่ในฐานะผู้รับใช้ แต่นายห้างก็ทราบแล้วว่า ผมยังไม่คุ้นเคยกับพวกเราทุกคนที่นี่ หากนายห้างเชื่อว่า ผมจะได้รับความร่วมมือจากพวกเราทั้งหลาย ผมก็ยินดีจะอยู่ที่นี้ต่อไปอีกเดือนหนึ่ง” (มหาตมะ คานธี, 2562: 211)

ด้วยเหตุนี้ คานธีจึงตัดสินใจอยู่ที่ทำงานสาธารณประโยชน์และจากนั้นเขาก็เดินทางไปกลับระหว่างอินเดียกับแอฟริกาใต้บ่อยครั้ง คานธีต่อสู้เรียกร้องความเป็นธรรมให้ชาวอินเดียอพยพและชาวผิวสีที่ต่อรัฐบาลอังกฤษนานถึง 21 ปี โดยไม่แยกเชื้อชาติและศาสนา การตัดสินใจอยู่ช่วยเพื่อนร่วมแผ่นดินมาตุภูมิ ถือเป็น การตัดสินใจด้วยภาวะผู้นำที่มีอุดมการณ์อันแน่วแน่

คานธีมีโอกาสดูต่อหน้าสาธารณชนครั้งแรกที่สมาคมอินเดียในเมืองปริโตเรีย ประเทศแอฟริกาใต้ โดยมีใจความ ดังนี้ 1) ขอให้ชาวอินเดียมีสัญจะ เพราะการประพฤติดของชาวอินเดียเพียงไม่กี่คน จะชี้นำชาวอินเดียทั้งหมด 2) ขอให้ใส่ใจเรื่องสุขภาพอนามัย เพื่อมิให้คนผิวขาวดูถูก 3) ขอให้ทุกคนมีความสามัคคี ไม่แยกถิ่นกำเนิดหรือศาสนา 4) ขอให้ตั้งสมาคมเพื่อเป็นตัวแทนในการติดต่อเจรจากับผู้ปกครอง 5) ขอให้ทุกคนหัดเรียนภาษาอังกฤษ เพื่อเป็นประโยชน์ในการติดต่อและค้าขาย (มหาตมา คานธี, 2562: 190–192)

เหตุการณ์ที่แสดงถึงภาวะผู้นำของคานธีที่เกี่ยวกับสัตยาเคราะห์มีหลายครั้ง เช่น สัตยาเคราะห์ในแอฟริกาใต้ (Satyagraha in South Africa) เพื่อต่อต้านพระราชบัญญัติดำ (Black Act) ของรัฐบาลอังกฤษที่ดูถูกเหยียดหยาม ลีตรอนลิตธิชาวอินเดียในแอฟริกาใต้ (Gandhi, 1968) สัตยาเคราะห์ในจัมปารีน (Satyagraha in Champaran) เพื่อต่อสู้กรรมไร่ครามของชาวเมืองจัมปารีนที่ถูกว่าจ้างอย่างไม่เป็นธรรม (Rajendra Prasad, 1949) สัตยาเคราะห์เกลือ (Salt Satyagraha) เพื่อเรียกร้องความเป็นธรรมในการผลิตเกลือ ในที่นี้ ขอกล่าวเฉพาะ สัตยาเคราะห์เกลือหรือการนำชาวบ้านทั้งหญิงชายและเด็กเดินขบวนเรียกร้องสิทธิเรื่องเกลือบริโภค (Salt March) คานธีนำชาวอินเดียเดินขบวนตั้งแต่วันที่ 12 มีนาคม ถึงวันที่ 6 เมษายน พ.ศ. 2473 (ค.ศ. 1930) จากอาศรมสาฟรมดีไปยังชายฝั่งทังคิ (Dandi Coast) ซึ่งอยู่ในเขตแคว้นคุชราตในปัจจุบัน เพื่อต่อต้านการเก็บภาษีเกลือที่อังกฤษผูกขาด เหตุการณ์ครั้งนั้นเป็นขบวนการสำคัญของการเรียกร้องเอกราชของอินเดีย ช่วงแรกเขานำอาสาสมัคร 80 คนเดินขบวน และมีสมาชิกเพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ แต่หลังจากการเดินขบวนเสร็จจึ้น เขาก็ถูกจับกุมในคืนวันที่ 4 พฤษภาคม พ.ศ. 2473 กระทั่งถึงเดือนมกราคม พ.ศ. 2474 พร้อมกับผู้เดินขบวนมากกว่า 60,000 คน อย่างไรก็ตาม การเดินขบวนนี้ถือเป็นการเคลื่อนไหวทางการเมือง

(Political Movement) อันเป็นการแสดงบทบาทของผู้นำเชิงปฏิรูป (Transforming Leader) (Dalton, Dennis, 2012: 191) ดังที่เบิร์นส์ให้ทัศนะไว้

ผู้นำเชิงปฏิรูป (Transforming Leadership Theory) เป็นทฤษฎีภาวะผู้นำประการหนึ่ง โดยเบิร์นส์เป็นผู้พัฒนามาจากทฤษฎีภาวะผู้นำเชิงเป้าหมาย (Transactional Leadership) เนื่องจากผู้นำมักจะสร้างแรงจูงใจให้ผู้ตามปฏิบัติตามสิ่งที่ตนคาดหวังไว้ โดยที่ผู้นำอาจให้คำแนะนำวิธีการ ข้อกำหนดและรางวัลแก่ผู้ตาม เพื่อสร้างความพึงพอใจในการทำงานให้บรรลุเป้าหมาย แต่ก็มักจะประสบความสำเร็จในระยะสั้นเท่านั้น ขณะเดียวกัน สภาพการณ์สังคมปัจจุบันได้เปลี่ยนแปลงไปอย่างรวดเร็ว เกิดการแข่งขันสูง เบิร์นส์จึงเสนอแนวคิดใหม่ที่กลายเป็นทฤษฎีภาวะผู้นำเชิงปฏิรูปขึ้นมา ในการศึกษาเรื่องภาวะผู้นำ เบิร์นส์ได้จำแนกเป็น 2 ประเภท คือ

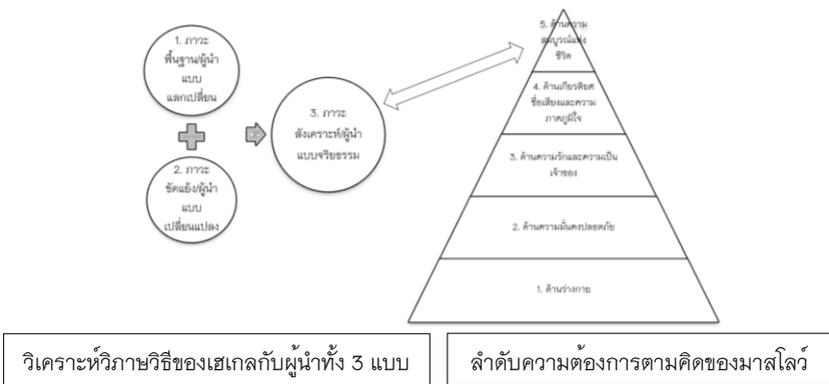
1) ภาวะผู้นำแบบแลกเปลี่ยน (Transactional) เป็นเรื่องราวของผู้นำทั่วไปที่มักแสดงอำนาจในสถานการณ์ทางการเมือง

2) ภาวะผู้นำแบบเปลี่ยนแปลง (Transformational) เป็นผู้นำที่ค่อนข้างหายาก เพราะเขาจะพยายามเปลี่ยนแปลงพื้นฐานค่านิยมทัศนคติหรือคุณค่าของสังคม (Dalton, Dennis, 2012: 191-192)

ภาวะผู้นำในประเภทที่สองนี้ เบิร์นส์ได้อธิบายและยกตัวอย่างแนวคิดของคานธีเป็นการเฉพาะ โดยเฉพาะแนวคิดเรื่องสัตยาเคราะห์กับสวราช (Swaraj) คือ แนวคิดการปกครองตนเองที่ต้องการแยกออกจากจักรวรรดิอังกฤษ) เนื่องจากผู้นำลักษณะนี้จะยกระดับขีดความสามารถของผู้นำเองและผู้ตามให้กลายเป็นเรื่องของคุณธรรม (Morality) เป็นผู้นำที่มีการขับเคลื่อนความเป็นผู้นำด้วยการสร้างความสัมพันธ์กับผู้ตามและกระตุ้นพฤติกรรมทางด้านจริยธรรมของผู้ตามให้สูงขึ้น ดังนั้น ในทัศนะของเบิร์นส์จึงเห็นว่า คานธีเป็นผู้นำทางคุณธรรมที่ยิ่งใหญ่ (Burns, James MacGregor, 2003: 157) โดยเฉพาะสัตยาเคราะห์เกลือ (Salt Satyagraha) ที่ถือว่า เป็นการประสบความสำเร็จอย่างยิ่งใหญ่ เป็นการเดินขบวนที่แสดงชั้นเชิงทางการเมืองของการไม่นิยมความรุนแรง (Political Tactic of Nonviolent Direct Action) เหตุการณ์ครั้งนี้มีกลุ่มชนชาวอินเดียหลายล้านคนอยู่เบื้องหลังที่แสดงถึงความเป็นผู้นำของคานธีอย่างแท้จริง

เมื่อวิเคราะห์ตามหลักวิชาวิธี (Dialectic Method) ของเฮเกล ซึ่งต่อมากมาร์กซ์ (Marx) ได้นำไปประยุกต์ใช้กับแนวคิดวัตถุนิยมเชิงวิภาษวิธี (Dialectical Materialism) วิภาษวิธีที่กล่าวนี้มีพัฒนาการ 3 ขั้นตอน คือ ภาวะพื้นฐาน (Thesis) ภาวะขัดแย้ง (Antithesis) และภาวะสังเคราะห์ (Synthesis) จากนั้น ภาวะสังเคราะห์ก็จะกลายเป็นภาวะพื้นฐานอีกครั้ง ซึ่งเป็นพัฒนาการอีกรอบและหมุนเวียนไปเรื่อย ๆ จนกว่าจะถึงวงรอบสูงสุด

พัฒนาการทั้ง 3 นี้ ผู้เขียนเห็นว่า มีลักษณะสอดคล้องกับแนวคิดภาวะผู้นำของเบิร์นส์ โดยที่ภาวะผู้นำแบบแลกเปลี่ยนมีลักษณะเป็นภาวะพื้นฐานหรือแนวคิดดั้งเดิม ส่วนแนวคิดภาวะผู้นำแบบเปลี่ยนแปลงเป็นลักษณะภาวะขัดแย้งที่ตรงข้ามกับภาวะแรก จากนั้น จึงเกิดภาวะสังเคราะห์หรือแนวคิดใหม่ที่เป็นแนวคิดภาวะผู้นำแบบจริยธรรม (Moral) ที่เบิร์นส์ได้อธิบายไว้ โดยนำแนวปฏิบัติของคานธีมาเป็นตัวอย่าง และเมื่อเปรียบเทียบกับแนวคิดของมาสโลว์ในเรื่องพีระมิดหรือลำดับขั้นของความต้องการ (Maslow's Hierarchy of Needs) ซึ่งมี 5 ชั้น (Encyclopedia, Online) คือ 1) ความต้องการด้านร่างกาย 2) ความต้องการด้านความมั่นคงปลอดภัย 3) ความต้องการด้านความรักและความเป็นเจ้าของ 4) ความต้องการด้านเกียรติยศชื่อเสียงและความภาคภูมิใจ และ 5) ความต้องการด้านความสมบูรณ์แห่งชีวิต จะเห็นว่า ความต้องการในขั้นสุดท้ายเป็นความต้องการที่จะเข้าใจตนเองหรือการพัฒนาตนเองให้เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ (Self-fulfillment) ซึ่งตรงกับแนวปฏิบัติของคานธีเป็นอย่างยิ่ง ที่เน้นการยกระดับขีดความสามารถของตนด้วยการยึดหลักสัจจะ (Truth) – อหิงสา (Non-violence) – การอุทิศตน (Self-sacrifice) ที่รวมเรียกว่า สัตยาเคราะห์ ผู้เขียนจึงเห็นว่า แนวคิดของคานธีเป็นพัฒนาการในวงรอบขั้นสูงสุดตามหลักวิชาวิธี นั่นคือ การเข้าถึงพระเป็นเจ้า หากมองในมุมมองของเฮเกล ก็คือการเข้าถึงความจริงอันดีแท้ หรือที่เรียกว่า Absolute Mind ตามทัศนะจิตนิยมแบบเฮเกล จากที่กล่าวมาสามารถสรุปเป็นแนวคิดได้ ดังนี้

นอกจากนี้ แนวปฏิบัติของคานธีได้กลายเป็นภาวะผู้นำสมัยใหม่ในศตวรรษที่ 21 หรือยุคโพสต์โมเดิร์น (Post-modern) ที่เรียกว่า ภาวะผู้นำชั้นยอด (Super Leadership) โดยมีหลักการที่ว่า ผู้นำที่น่าชื่นชมที่สุดก็คือ ผู้นำที่นำคนอื่นเพื่อให้เขาไปนำพวกเขาเองได้ นัยนี้พิสูจน์ชัดเจนว่า การ

เป็นผู้นำของคานธีในการเรียกร้องเอกราชจากอังกฤษจนประสบความสำเร็จ ข้อนี้เป็นการนำชาวอินเดียเพื่อให้ชาวอินเดียได้นำประเทศตนเองในยุคต่อมา แม้คานธีจะเสียชีวิตอีกไม่กี่เดือนหลังจากนั้น เพราะการได้รับเอกราชที่เกิดขึ้นพร้อมกับการแบ่งแยกประเทศ อาจเรียกได้ว่า เป็นการยอมสละชีวิตเพื่อแลกเอกราชอันยิ่งใหญ่ สิ่งนี้จึงทำให้คานธีเป็นมหาตมา ที่ไม่ได้หมายถึง “จิตวิญญาณอันยิ่งใหญ่” เฉพาะตนเองเท่านั้น แต่เป็น “ผู้นำทางจิตวิญญาณอันยิ่งใหญ่” ให้ผู้ตามได้ประพุดิตตามเขาด้วย นั่นคือ การเป็นผู้ที่มีจริยธรรม สามารถนั่งอยู่ไม่ใจของผู้ตาม โดยไม่มีตำแหน่งและทรัพย์สินใด ๆ ติดตัว ผู้นำในลักษณะนี้เจมส์ โอทูล (James O' Toole) เรียกว่า ผู้นำที่ยึดถือค่านิยมเป็นพื้นฐาน (Values-based Leaders) (O'Toole, James, 2008: 6) โดยสังเกตจากข้อความที่ว่า “อย่าถามว่า ฉันสอนอะไร แต่จงดูว่า ฉันใช้ชีวิตอย่างไร” อันเป็นการ “ฝากสารผ่านชีวิต” (ศูนย์อินเดียศึกษาแห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย และสำนักบริหารศิลปวัฒนธรรม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2562) ที่เป็นคำสอนติดไว้หน้าบ้านพักของเขาที่เมืองเดลี

จากที่กล่าวมา จะเห็นว่า แนวทางการต่อสู้ของคานธี ไม่ว่าจะเป็นการวิเคราะห์ด้านปรัชญา ศาสนาและภาวะผู้นำ ทั้งหมดอยู่บนพื้นฐานของวิถีสัตยาเคราะห์ คือ 1) สัจจะ 2) อหิงสา และ 3) การอุทิศตน จึงจะนำไปสู่จุดหมาย คือ สันติทั้งภายในและภายนอก ประการที่หนึ่งด้านปรัชญา คานธีเน้นการควบคุมพฤติกรรมทางกายและใจ โดยต่อสู้กับความอ่อนแอทางร่างกายและจิตใจ หรือการต่อสู้กับแนวคิดลัทธิสสารนิยมกับจิตนิยม การต่อสู้นี้มีลักษณะเป็นทางสายกลางแบบแนวคิดธรรมชาตินิยมและมนุษยนิยมที่นำตัวคานธีไปสู่อิสรภาพ ไม่ตกอยู่ใต้อำนาจความต้องการทางกายและจิตใจ แนวคิดของคานธีจึงมีลักษณะเป็นศีลธรรมแบบนาย คือ การเป็นอกิมนุชย ประการที่สอง ด้านศาสนา แนวทางของคานธีอยู่ในหลักสันยาส คือ การสละทางโลกโดยการใช้ชีวิตแบบพรหมจรรย์ ประพฤติปฏิบัติธรรม เสียสละทุกอย่าง และปฏิบัติตามหลักศาสนาอย่างเคร่งครัด ประการที่สาม ด้านภาวะผู้นำ หากพิจารณาแนวทางของคานธีจะพบรูปแบบของภาวะผู้นำแบบจริยธรรมที่มีลักษณะคล้ายหลักการวิภาววิธีของเฮเกล อันเป็นพัฒนาการขั้นสูงสุด คือ ขั้นภาวะสังเคราะห์ ซึ่งเกิดจากความขัดแย้งของภาวะพื้นฐานและภาวะขัดแย้ง หรือการปฏิรูปของภาวะผู้นำแบบดั้งเดิมทั้งสองแบบ กระทั่งนำไปสู่ภาวะผู้นำในรูปแบบที่คานธีได้ใช้ในการต่อสู้ หากเปรียบเทียบกับลำดับความต้องการของมาสโลว์แล้ว ผู้เขียนเห็นว่า แนวทางของคานธีเป็นการบรรลุความต้องการในขั้นสูงสุด คือ ความสมบูรณ์แห่งชีวิต อันเป็นแนวทางนำไปสู่สันติอย่างแท้จริง

บทสรุป

จากแนวคิดของคานธีที่กล่าวมา จะเห็นว่า หลักการสัตยาเคราะห์ของคานธีที่ทำให้เกิดสันติประกอบแนวคิดสำคัญ 3 ประเด็น คือ 1) พระเป็นเจ้าคือสัจจะ คานธีเชื่อมั่นในพระเป็นเจ้า แต่พระเป็นเจ้าที่เขายึดมั่น คือ ความจริงหรือสัจจะ เขาปฏิบัติตามหลักการนี้ตั้งแต่เด็ก กระทั่งเป็นวัยรุ่นเรียนหนังสือและวัยทำงาน สัจจะที่เขายึดมั่นนี้ได้เป็นแรงขับเคลื่อนในการต่อสู้อันยิ่งใหญ่ เช่น การมีสัจจะที่จะอดอาหารประท้วง เป็นต้น 2) หนทางเดียวที่จะบรรลุสัจจะจะต้องใช้วิธีอหิงสา การปฏิบัติตามหลักสัจจะของคานธีต้องต่อสู้กับความลำบากทั้งทางกายและใจ ทำให้เขาต้องฝึกฝนหลักอหิงสา คือ ความไม่เบียดเบียนไปด้วย เช่น การไม่ทำร้ายร่างกาย การเอาชนะความเกลียดชัง การขจัดความเป็นศัตรูออกจากจิตใจ การให้อภัย การให้ออกสคนทำผิด 3) อหิงสาจะเกิดขึ้นได้ต้องอุทิศตนหรือเสียสละตน คานธีทราบเป็นอย่างดีว่า การต่อสู้กับการไม่เบียดเบียนต้องแลกกับความเสียสละตนเอง คานธีจึงยอมลำบากด้วยการเดินขบวน การอดอาหารประท้วง เป็นต้น

จากหลักการสัตยาเคราะห์ที่ประกอบด้วยประเด็นทั้ง 3 นี้ สามารถวิเคราะห์ให้เห็นสันติที่เกิดขึ้นทั้งภายในและภายนอกด้วยแนวคิดทั้ง 3 ด้าน ต่อไปนี้

1. ด้านปรัชญา แนวคิดด้านนี้สามารถพิจารณาได้ 3 ประเด็นย่อย คือ (1) แนวคิดเกี่ยวกับสาขาปรัชญาบริสุทธิ์ คือ ประการที่ 1 อภิปรัชญา ว่าด้วยความจริงสูงสุดที่มนุษย์เชื่อถือ แนวคิดของคานธีในด้านนี้ คือ สัตยาเคราะห์ เพราะเป็นเรื่องของความจริง โดยคานธีเห็นว่า สัจจะกับพระเป็นเจ้าเป็นสิ่งเดียวกัน นั่นหมายความว่า สัจจะเป็นสิ่งสูงสุดในการประพฤติปฏิบัติ หรือการเข้าถึงพระเป็นเจ้าก็ด้วยการปฏิบัติในสิ่งที่เป็นสัจจะ แนวคิดความมีอยู่ของพระเป็นเจ้าในทัศนะของคานธีจึงเป็นแบบจิตนิยมที่มีลักษณะคล้ายแนวคิดเฮเกลที่มองว่า พระเป็นเจ้าเป็นสิ่งสัมบูรณ์สูงสุด เหมือนกับคานธีที่เห็นว่า สัจจะเป็นสิ่งสูงสุด สิ่งสัมบูรณ์ของเฮเกลเกิดขึ้นจากกฎปฏิบัติพัฒนาการทั้ง 3 ชั้น ขณะที่สัจจะของคานธีจะเข้าถึงได้ต้องมีอหิงสาและการอุทิศตน ประการที่ 2 ญาณวิทยา ว่าด้วยบ่อเกิดของความรู้หรือทฤษฎีความรู้ การเข้าถึงความรู้ในที่นี้ เป็นการมองอหิงสาเป็นคุณสมบัติภายในของมนุษย์ที่เรียกว่า ความคิดติดตัว ที่มีมาตั้งแต่แรกเกิด มนุษย์จะเข้าใจได้ก็ด้วยการใช้วิญญาณส่วนที่เป็นเหตุผลในการพิจารณาอย่างรอบคอบ เพราะเป็นสมรรถภาพของจิตที่พระเป็นเจ้าประทานให้ ดังนั้น ความรู้ความเข้าใจหลักอหิงสาจึงเป็นเรื่องที่ซับซ้อน เพราะเป็นเรื่องของเหตุผลภายในเฉพาะตนที่จะปฏิบัติตามเพื่อเข้าถึงกฎแห่งความรักหรือการมีสัจจะ ประการที่ 3 จริยศาสตร์ ว่าด้วยหลักความประพฤติ แนวคิดนี้สอดคล้องกับเรื่องการอุทิศตนเพื่อสังคม ซึ่งหลักปฏิบัติที่ปรากฏเห็นชัดเจนในการต่อสู้ของคานธี

2. แนวคิดเกี่ยวกับบรรพชนชาตินิยมและมนุษยนิยม ทั้ง 2 สำนักเป็นแนวคิดสายกลางที่ยอมรับทั้งสำนักสสารนิยมและจิตนิยม หรือทั้งสัญนิยมและอสัญนิยม เพราะคานธีเน้นเรื่องสัจจะที่ต้องควบคุมพฤติกรรมทางกายและใจเพื่อนำมนุษย์ไปสู่อิสรภาพ ไม่ตกเป็นทาสของโชคชะตา สถานการณ์และอารมณ์

3. แนวคิดเกี่ยวกับเจตจำนงนิยมของนิทเซ แนวคิดนี้สอดคล้องกับแนวคิดของคานธีที่เห็นว่าการมีพลังบางอย่างที่ขับเคลื่อนหรือกระตุ้นให้มนุษย์กระทำการเพื่อนำไปสู่อิสรภาพที่ยิ่งใหญ่พลังดังกล่าวนี้ ก็คือ การประพฤติตามศีลธรรมแบบนาย อันหมายถึง การเป็นนายของตัวเอง มีจิตใจเข้มแข็ง มีความเชื่อมั่นตนเอง เป็นการสร้างคุณค่าในตนเองอย่างมีเหตุผล บุคคลที่มีลักษณะดังกล่าวนี้เรียกว่า อภิมนุษย์

ประการที่สอง ด้านศาสนา คานธีได้สร้างอาศรม 4 แห่ง ทั้งในแอฟริกาใต้และอินเดีย เพื่อเป็นสถานที่ปฏิบัติกิจด้านศาสนาด้วยการสวดสรรเสริญพระเป็นเจ้า โดยไม่จำกัดศาสนา ชนชาติหรือวรรณะ นอกจากนี้ยังนำหลักการทางศาสนาต่าง ๆ มาประยุกต์ใช้ เช่น อนุพรต 5 ในศาสนาเชน หลักของความมีเมตตาและกรุณาในพระพุทธศาสนา เป็นต้น คานธีจึงดำเนินชีวิตด้วยสันติวิธีโดยผสมผสานระหว่างศาสนากับการเมืองอย่างลงตัว ดังคำกล่าวของเขาคือว่า “ข้าพเจ้าพูดได้อย่างไม่รีรอและด้วยความเต็มใจเต็มใจเป็นที่สุดว่า ผู้ที่พูดว่าศาสนาไม่เกี่ยวข้องกับการเมืองนั้น เป็นผู้ที่ไม่ทราบความหมายของคำว่า ศาสนา” (มหาตมา คานธี, 2562: 748) คานธีได้นำหลักของทุกศาสนา โดยเฉพาะอหิงสามาเป็นเครื่องมือนำไปสู่ความเป็นอิสระทางกายและใจ ทางกายคือการปลดปล่อยอินเดียจากอาณานิคมอังกฤษ ทางใจ คือ การปลดปล่อย เขาชนะใจตนเองด้วยการมีสัจจะเพื่อการเข้าถึงพระเป็นเจ้า

ประการที่สาม ด้านภาวะผู้นำ แนวคิดภาวะผู้นำของคานธีเป็นลักษณะภาวะผู้นำแบบจริยธรรม หากพิจารณาจากแนวคิดภาวะผู้นำของเบิร์นส์ จะเห็นว่า เบิร์นส์ได้เสนอแนวคิดใหม่ทีกลายเป็นทฤษฎีภาวะผู้นำเชิงปฏิรูปขึ้นมา โดยเบิร์นส์ได้จำแนกเป็น 2 ประเภท คือ (1) ภาวะผู้นำแบบแลกเปลี่ยน (2) ภาวะผู้นำแบบเปลี่ยนแปลง โดยประเภทที่สองนี้ เบิร์นส์ได้อธิบายและยกตัวอย่างแนวคิดของคานธีเป็นการเฉพาะ แนวคิดนี้เป็นการขับเคลื่อนความเป็นผู้นำด้วยการสร้างความสัมพันธ์กับผู้ตามและกระตุ้นพฤติกรรมทางด้านจริยธรรมของผู้ตามให้สูงขึ้น หากเปรียบเทียบกับกฎปฏิพัฒนาการของเฮเกลและลำดับความต้องการของมาสโลว์ จะพบว่า ภาวะผู้นำของคานธีเป็นลักษณะของภาวะสังเคราะห์ของเฮเกลและเป็นลำดับความต้องการในขั้นสูงสุด คือ ความต้องการด้านความสมบูรณ์แห่งชีวิตของมาสโลว์

ดังนั้น เมื่อพิจารณาหลักการสัตยาเคราะห์ของคานธีจากมุมมองของปรัชญา ศาสนา และการเมืองการปกครอง เป็นแนวคิดที่นำไปสู่สันติทั้งภายในและภายนอก เนื่องจากคานธีได้ พิสูจน์ให้เห็นเชิงประจักษ์แล้วว่า สามารถนำไปใช้ได้จริง แม้ว่าจะเกิดความแตกแยกกระทั่งเกิด เป็น 2 ประเทศในเวลาต่อมาก็ตามที่ แต่ในห้วงชีวิตของคานธี เขาได้สร้างคุณูปการอย่างใหญ่ หลวงต่อชาวอินเดีย เพราะเป็นผู้นำในการเรียกร้องเอกราชจากการปกครองของอังกฤษได้สำเร็จ ด้วยวิธีการพิสูจน์ความจริงที่เรียกว่า สัตยาเคราะห์ อันเป็นการสร้างสันติภายนอกแบบอารยะขัด ซืนและสันติภายใน คือ การเข้าถึงพระเป็นเจ้าด้วยความจริง ดังรูปปั้นของเขาในกรุงเดลีที่ปรากฏ ข้อความว่า “จงเชื่อในความจริง คิดแต่ความจริง และมีชีวิตอยู่กับความจริง” (นิโคลสัน, ไมเคิล, 2540: 96) อันเป็นสื่อคำสอนในการเชื่อมั่นลี้จจะในฐานะพระเป็นเจ้าตามเส้นทางแห่งสันติใน ทัศนะของคานธี

เอกสารอ้างอิง

จำนงค์ อติวัฒน์สิทธิ์. (2525). **ประวัติแนวคิดทางสังคม (History of Social Thought)**.

กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์โอเดียน สโตร์.

นิโคลสัน, ไมเคิล, เขียน. วรธนา วงษ์ฉัตร, แปล. (2540). **มหาตมา คานธี นักบุญผู้ยิ่งใหญ่**.

กรุงเทพฯ: ดอกหญ้า.

มหาตมา คานธี, เขียน. กรุณา กุศลาลัย, แปล. (2562). **ข้าพเจ้าทดลองความจริง:**

อัตชีวประวัติของมหาตมา คานธี (พิมพ์ครั้งที่ 8). กรุงเทพฯ: สถานทูตอินเดีย.

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539). **พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เล่ม 25**. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

ราชบัณฑิตยสถาน. (2548). **พจนานุกรมศัพท์ปรัชญาอังกฤษ-ไทย ฉบับ**

ราชบัณฑิตยสถาน พิมพ์ครั้งที่ 4. กรุงเทพฯ: ราชบัณฑิตยสถาน.

เรือรบ เมืองมั่น. (2536). **มหาตมะ คานธี กับการพยายามแก้ไขปัญหาคความขัดแย้ง**

ระหว่างอินดูกับมุสลิม. กรุงเทพฯ: อาศรมวัฒนธรรมไทย-ภารต. (รายงานการวิจัย).

วิทย์ วิศุทเวทย์. (2547). **ปรัชญาทั่วไป: มนุษย์ โลกและความหมายของชีวิต** พิมพ์ครั้งที่ 17.

กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์อักษรเจริญทัศน์.

ศูนย์อินเดียศึกษาแห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย และสำนักบริหารศิลปวัฒนธรรม จุฬาลงกรณ์

มหาวิทยาลัย. (2562). **นิทรรศการ “ชีวิตมหาตมาคานธี” (The Life of Mahatma**

- Gandhi).** วันที่ 2 ตุลาคม–12 พฤศจิกายน 2562 ณ นิทรรศสถาน อาคาร
ศิลปวัฒนธรรม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. เก็บข้อมูลภาคสนาม. เมื่อวันที่ 31 ตุลาคม.
สถาบันวิจัยภาษาและวัฒนธรรมอินเดีย มหาวิทยาลัยมหิดล ร่วมกับสถานเอกอัครราชทูต
อินเดียประจำประเทศไทย. (2552). **แนวคิดและภูมิปัญญาของอินเดีย ครั้งที่ 1**
เรื่องแนวพระราชดำริปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงของในหลวงกับแนวคิดการ
พึ่งพาตนเองของมหาตมา คานธี. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์ห้างหุ้นส่วนจำกัดสามลดา.
สมัคร บุราวาศ. (2544). **วิชาปรัชญา** (พิมพ์ครั้งที่ 4). กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์สยาม.
สุจิตรา อ่อนค้อม. (2548). **ปรัชญาเบื้องต้น** (พิมพ์ครั้งที่ 7). กรุงเทพฯ: บริษัทอักษรวิพัฒน์ จำกัด.
Bums, J. M. (2003). **Transforming Leadership: A New Pursuit of Happiness.** New York: Grove Press.
Dalton, D. (2012). **Mahatma Gandhi: Nonviolent Power in Action.** New York: Columbia
University Press.
Encyclopedia. (29 January 2020). **Maslow's Hierarchy of Needs.** Retrieved 8 March
2020, from <https://www.encyclopedia.com/medicine/encyclopedias-almanacs-transcripts-and-maps/maslows-hierarchy-needs>
Gandhi, M. K. (1968), written. Valji Govindji Desai, tran. **Satyagraha in South Africa: The Selected Works of Mahatma Gandhi Vol. II.** Ahmedabad: Jitendra T. Desai Navajivan Publishing House.
Jordens, J. T. F. (1998). **Gandhi's Religion: A Homespun Shawl.** New York: St. Martin's Press, Inc.
Lelyveld, J. (2012). **Great Soul: Mahatma Gandhi and His Struggle with India.** New York: Vintage Books.
Masih, Y. (1975). **A Critical History of Modern Philosophy.** Delhi: Motilal Banarsidass.
O'Toole, J. (2008). Notes Toward a Definition of Values-Based Leaders. **The Journal of Values-Based Leadership.** 1 (1), 1–9.
Rajendra Prasad. (1949). **Satyagraha in Champaran.** Ahmedabad: Navajivan Publishing House.
Stanford Encyclopedia of Philosophy. (27 February 2020). **Nietzsche's Moral and Political Philosophy.** Retrieved 8 March 2020, from <https://plato.stanford.edu/entries/nietzsche-moral-political/>
The Internet Encyclopedia of Philosophy. **Jain Philosophy.** Retrieved 8 March 2020, from <https://www.iep.utm.edu/jain/>